

Daria Puhacz

Uniwersytet Zielonogórski

Trudności wychowawcze w edukacji przedszkolnej. Zarys problematyki

Behavioural difficulties in pre-school education.
Outline of the problem

Wstęp

Edukacja obejmuje dwa podstawowe procesy: wychowanie i nauczanie. Na etapie kształcenia przedszkolnego bardzo ważnym elementem jest właśnie wychowanie. Nauczyciele często zaniedbują ten obszar, tymczasem rodzice wykazują tendencję do zrzucania problemu wychowywania swoich dzieci na przedszkole. Pomimo coraz większej wiedzy na temat psychologii dziecka wychowawcy nie wykorzystują w pełni możliwości niwelowania określonych zachowań, kształtowania pożądanych cech i postaw, budowania świadomości norm społecznych i wartości cenionych przez ogół społeczeństwa.

Trudności wychowawcze zaburzają proces wychowania i utrudniają realizację jego celów zwartych w podstawie programowej, a także programach wychowawczych poszczególnych placówek. Warto dokładniej zanalizować to zagadnienie pod kątem możliwości, jakie mają nauczyciele w pracy z dzieckiem przejawiającym zaburzenia zachowania.

Trudności wychowawcze - terminologia

Według Andrzeja Lewickiego trudności wychowawcze odnoszą się jedynie do takich zachowań dziecka, które są niezgodne z ogólnie przyjętymi przez społeczeństwo normami i nie da się ich zniwelować w trakcie stosowania zwykłych zabiegów wychowawczych. Za Aleksandrą Maciarz:

trudności rodziców i wychowawców występujące w wychowaniu dzieci spowodowane są najczęściej niepełnym rozumieniem przez dorosłych przyczyn niezgodnego z ich oczekiwaniami zachowania się dziecka, niewłaściwymi postawami wychowawczymi wobec niego (nadopiekuńczość, rygoryzm, liberalizm) i popełnianymi błędami wychowawczymi. Mogą pojawić się zarówno w wychowywaniu tych dzieci, które mają zaburzenia zachowania się na różnym tle i wymagają właściwego postępowania wychowawczego, jak i w wychowaniu tych dzieci, których zaburzenia zachowania się są konsekwencją niewłaściwego postępowania wychowawczego dorosłych¹.

Ogólnie rzecz ujmując, można przyjąć, że trudności wychowawcze zachodzą, gdy występuje jakaś sprzeczność pomiędzy dążeniami nauczyciela a zachowaniami jego wychowanków. Samo pojęcie trudności wychowawczych nie jest łatwo sprecyzować. Istnieje wiele definicji tego pojęcia, zazwyczaj nie do końca precyzyjnych. Najczęstszym punktem spornym w ich tworzeniu jest polemika dotycząca tego, które czynniki mają największy wpływ na występowanie danego problemu wśród dzieci². Mimo to można wyróżnić kilka zasadniczych cech, które są dla trudności wychowawczych wspólne:

- nie są związane jedynie z osobą wychowanka, ale także z wpływem jaki mają na niego otaczające go osoby (nauczyciele, rodzice, rówieśnicy) oraz środowisko (rodzinne, szkolne, lokalne);
- są zachowaniami, które nie są zgodne z ogólnie przyjętymi przez społeczeństwo normami;

¹ A. Maciarz, *Mały leksykon pedagoga specjalnego*, Kraków 2005, s. 106.

² Z. Skórzyńska, *Przyczyny trudności wychowawczych*, Warszawa 1970, s. 12-14.

- wymagają specyficznego i odpowiedniego oddziaływania wychowawczego;
- są wyrazem frustracji dziecka, jego niepowodzeń i nagromadzonych negatywnych przeżyć;
- nie są nieodwracalne, co oznacza, że jako nauczyciele możemy sobie z nimi radzić³.

Dziecko trudne będzie więc w sposób celowy lub czasem nie do końca uświadomiony próbowało unieważniać wysiłki wychowawcze przedszkola oraz wychowawcy. Być może będzie ono unikało wypełniania obowiązków, wykazywało zachowania agresywne, miało napady złości, bywało zuchwałe. Może także posuwać się do niszczenia mienia, lekceważenia nauczycieli, kłamstwa. Zdarza się, że takie dziecko charakteryzuje duże wycofanie, zamknięcie w sobie, pasywność oraz brak aktywności⁴. Przyczyn trudności jest wiele. Mogą być one egzogenne (środowiskowe) lub endogenne (tkwiące w dziecku). Czesław Kupisiewicz wyróżnił następujące przyczyny trudności wychowawczych:

- społeczno-ekonomiczne, związane przede wszystkim z sytuacją materialną rodziny;
- biopsychiczne, w których uwzględnia dziedziczenie oraz niedorozwój umysłowy;
- pedagogiczne, związane z nieodpowiednimi oddziaływaniami dydaktycznymi⁵.

Możemy mówić także o takich przyczynach jak: niewłaściwa pielęgnacja, błędy w karmieniu, nieprawidłowy rozkład dnia, urazy fizyczne, choroby i niepełnosprawność, negatywny wpływ rodziny⁶,

³ M. Łobocki, *Trudności wychowawcze w szkole*, Warszawa 1989, s. 10-14.

⁴ J. Jagieła, *Trudny uczeń w szkole*, Kraków 2005, s. 11-15; por. A. Kienig, *Funkcjonowanie społeczne małego dziecka w nowym środowisku* [w:] *Wybrane problemy edukacji dzieci w przedszkolu i szkole*, red. S. Guz, J. Andrzejewska, Lublin 2005.

⁵ M. Łobocki, op.cit, s. 34-40; por. A. Karasowska, *Jak wychowywać i uczyć dzieci z zaburzeniami zachowania*, Warszawa 2006.

⁶ Szerzej: B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie- etiologia zjawiska*, Warszawa 2008.

błędy wychowawcze czy też wpływ grupy rówieśniczej⁷. Niezaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych dziecka związanych z jedzeniem, a także z jego pielęgnacją może być czynnikiem wzbudzającym niepożądane zachowania, zwłaszcza wśród najmłodszych. Wprowadzanie chaotycznego rozkładu dnia nie pozwala na poczucie stałości i bezpieczeństwa wśród grupy przedszkolnej. Urazy fizyczne związane z odczuwaniem bólu, niemożnością swobodnego poruszania się, czy udziału w zabawach wzniesają frustrację, złość, poczucie krzywdy. Podłożem problemów z zachowaniem są też przebywane przez dziecko choroby lub jego niepełnosprawność. Budzą złość, frustrację, poczucie niesprawiedliwości, mogą powodować złe samopoczucie, stany zmęczenia (np. cukrzyca) czy też odrzucenie rówieśników (np. z powodu widocznej niepełnosprawności ruchowej i odmiennego wyglądu)⁸. Patologiczne uwarunkowania rodzinne, kłótnie, brak któregoś z rodziców lub obojga z nich, nadmierne opiekuńcza bądź liberalna postawa opiekunów, zbyt duże wymagania wobec dziecka, zła sytuacja ekonomiczna – wszystkie te czynniki związane z funkcjonowaniem rodziny mogą powodować trudności wychowawcze. Rodzice oddziałują na dziecko w każdym momencie życia i często nie są tego świadomi. Panująca w domu atmosfera to istotny element wymagający diagnozy, jeśli chcemy poznać przyczyny nieodpowiednich zachowań wychowanków⁹. Równie silny wpływ ma na dziecko grupa rówieśnicza. W tym wieku uczy się przede wszystkim poprzez naśladowanie. Obserwowanie postępowania kolegów i koleżanek staje się punktem wyjścia do własnego zachowania. Nieodpowiednie wzory działania mogą utrwalać takie zjawiska jak wykluczenie z grupy, brak umiejętności komunikacyjnych czy two-

⁷ Szerzej: M. Karwowska-Struczyk, *Dziecko i rówieśnicy w społecznym świecie wczesnej edukacji* [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. nauk. D. Klus-Stańska, M. Szczepaska-Pustkowska, Warszawa 2011.

⁸ A. Popielarska, M. Mazurowa, *Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności wychowawcze*, Warszawa 1983, s. 26-40.

⁹ A. Popielarska, M. Mazurowa, op. cit., s. 39-40.

rzenia związków koleżeńskich. Błędy wychowawcze nauczycieli i rodziców także są prowokatorem niepożądanych zachowań. Wychowanie zbyt rygorystyczne budzi w dzieciach bunt i sprzeciw, nadmiernie liberalne podejście uczy egoizmu, izoluje od rówieśników, pokazuje, że można wykorzystywać innych. Nieumiejętne stosowanie metod wychowawczych i nadmierne posługiwanie się karą prowadzi do angażowania się obu stron w bezwocną walkę. Brak odpowiedniej komunikacji, traktowanie dziecka przedmiotowo – to tylko mała część błędów jakie popełniają osoby dorosłe w relacjach z najmłodszymi¹⁰.

W pracy pedagogicznej ważna jest znajomość dziecięcych zachowań. Na jej podstawie można określić z jakim typem dziecka trudnego mamy do czynienia. Jest to wiedza niezbędna do poznania przyczyn postępowania i wypracowania odpowiednich technik jego przezwyciężania. Podopieczny niekoniecznie musi prezentować określony typ zaburzeń zachowania, niemniej jednak wiele przypadków można do któregoś z nich zakwalifikować. Wyróżnić można dziecko nadpobudliwe, nadmiernie energiczne, które wydaje się wечно tryskać pomysłami, nieustannie biega, nie potrafi usiedzieć na miejscu, jest w ciągłym ruchu¹¹. Impulsywność natomiast przejawia się brakiem hamulców, działaniem pod wpływem bodźca, nie zastanawianiem się nad konsekwencjami. Wiąże się z tym także niemożność panowania nad emocjami, brak samokontroli, nieuwaga, nieostrożność¹². Dziecko agresywne będzie łatwo wpadało w gniew. Każdy zakaz stanie się dla niego powodem do frustracji i złości. Odpowiedź agresywna jest walką o coś lub formą obrony. Postępowanie innych osób zazwyczaj odbierane jest jako wyzwanie lub celowe działanie na szkodę takiego dziecka. Automatycznie więc

¹⁰ A. Karasowska, *Zaburzenia zachowania jako skutek urazów psychicznych doznanych przez dziecko* [w:] *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*, red. A. Kołakowski, Sopot 2013, s. 498-503.

¹¹ J. Poland, *Trudne dziecko*, Warszawa 2001, s. 22 -23, s. 74, s. 110-111.

¹² M. L. Bloomquist, *Trening umiejętności dla dzieci z zachowaniami problemowymi*, Kraków 2011, s. 10-13.

próbuje się ono przed nim bronić¹³. Jednostki uparte mają problemy z przestrzeganiem granic, nigdy nie mają dość uwagi innych osób, nie potrafią stosować się do poleceń wychowawcy czy też radzić sobie ze zmianą sytuacji. Mogą kwestionować, a czasem lekceważyć polecenia dorosłych¹⁴. Dzieci o zmiennych nastrojach mogą być płaczliwe, a potem bardzo szybko przechodzić w stan euforii. Niektóre mogą skłaniać się częściej ku stanom depresyjnym lub pozytywnym odczuciom. Są drażliwe, często pobudliwe i maniakalne¹⁵. Mówić można także o lękliwości, która powoduje napady obezwładniającego lęku oraz o dzieciach nadmiernie zależnych od osób dorosłych co może powodować problemy w relacjach z rówieśnikami¹⁶. Każdy z wymienionych rodzajów postaw wymaga odpowiedniego oddziaływania ze strony nauczyciela. Zakwalifikowanie wychowanka do danego typu zachowań może być pomocne w projektowaniu planu naprawczego.

Kompetencje nauczycieli w zakresie trudności wychowawczych

Relacje pomiędzy nauczycielem a dzieckiem trudnym są skomplikowane. Ważne jest, aby był on odpowiednio przygotowany do takiej pracy, posiadał właściwe kompetencje i zdawał sobie sprawę, że ten problem w przedszkolu może występować. Typologii kompetencji nauczycielskich jest wiele. Tak na przykład Robert Kwaśnica wyróżnił kompetencje praktyczno-moralne oraz techniczne¹⁷. W związku z tematem artykułu tekst koncentruje się przede wszystkim na przedstawieniu kompetencji nauczyciela, które mogą być pomocne podczas pracy wychowawczej w przedszkolu.

¹³ J. Poland, op. cit., s. 26-27, s. 75-77.

¹⁴ J. Poland, op. cit., s. 27-29, s. 78, s. 114-115.

¹⁵ M. L. Bloomquist, op. cit., s. 13.

¹⁶ J. Poland, op. cit., s. 211-212.

¹⁷ S. Dylak, *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Poznań 1995, s. 15; por. B. Grzeszkiewicz, *W poszukiwaniu wzoru nauczyciela wychowania przedszkolnego* [w:] *Kompetencje nauczyciela – stan, potrzeby i kierunki zmian*, red. E. Koziół, E. Kobyłecka, Zielona Góra 2002.

Należą do nich między innymi kompetencje komunikatywne¹⁸, związane z umiejętnością porozumiewania się werbalnego i niewerbalnego, posiadania odpowiedniej wiedzy, umożliwiającej porozumienie nauczyciela z dziećmi i ich rodzicami w sposób prawidłowy. Kolejne są kompetencje kreatywne, na które składają się umiejętności takie jak: twórcze działanie, znajomość metod twórczego rozwiązywania problemów, inspirowanie, zdolność do podejmowania refleksji nad własną działalnością, samokształcenie i samodoskonalenie się, aktywna i energiczna postawa oraz brak schematyczności w działaniach. Kompetencje współdziałania natomiast dotyczą umiejętności współpracy z innymi, tworzenia atmosfery sprzyjającej wspólnej pracy, mobilizowania grupy do działania i rozwiązywanie konfliktów. Kompetencje pragmatyczne to takie, na które składa się posiadanie odpowiedniej wiedzy psychologicznej i pedagogicznej, pomocnej w pracy z dziećmi trudnymi. Pozwala to na lepsze rozumienie potrzeb dzieci, dostosowywanie swoich wymagań do ich możliwości, indywidualizację pracy, rozumienie procesów, jakie zachodzą pomiędzy wychowankami i w nich samych¹⁹. Tymczasem kompetencje planowania wiążą się z umiejętnym planowaniem własnej pedagogicznej pracy, znajomością systemu oświaty i przygotowaniem do zawodu. Niezwykle istotne są kompetencje moralne. Składają się na nie określone kategorie cech, takie jak: bycie osobą etyczną, szacunek dla innych, jasno określony system wartości. Pedagog je posiadający ma na uwadze dobro uczniów i umie dokonywać sprawiedliwej oceny. Kompetencje diagnostyczne pozwalają poznać wychowanków, ich środowisko i diagnozować problemy. Wiążą się z nimi kompetencje psychologiczno-pedagogiczne, które zakładają posiadanie przez nauczyciela wiedzy odpowiedniej do dogłębnego poznawania psychicznej specyfiki

¹⁸ Szerzej: E. Góralczyk, *Nauczycielem być... Jak zapanować nad trudnymi zachowaniami uczniów i porozumieć się z klasą*, Warszawa 2006.

¹⁹ K. Stech, *Kompetencje zawodowe nauczyciela – spojrzenie na problem* [w:] *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, red. K. Ferenz, E. Kozioł, Zielona Góra 2002, s.19.

podopiecznych, organizowania procesu nauczania i wychowania²⁰.

Każde nieodpowiednie zachowanie dziecka jest symptomem określonej przyczyny tego postępowania. Jest także komunikatem – nie tylko dla wychowawcy, ale również dla rodziców i rówieśników. – Co dziecko próbuje nam powiedzieć przez takie zachowanie? – właśnie takie pytanie powinni zadawać sobie nauczyciele, gdy pojawia się nieodpowiednia aktywność. Rozszyfrowanie ukrytego komunikatu pozwoli na zastanowienie się dlaczego takie postępowanie w ogóle się pojawiło. Każde zachowanie ma cztery podstawowe funkcje: sensoryczną, szukania uwagi, ucieczki i zdobywania materialnej gratyfikacji. Określenie odpowiedniej funkcji pomoże odkryć schemat zachowania dziecka. Wspomaganie podopiecznych w przewyżczeniu trudności wychowawczych to zaopatrzenie ich w umiejętności potrzebne do radzenia sobie w trudnych dla nich sytuacjach²¹. Kiedy dziecko wyrывa koleźce zabawkę najprawdopodobniej nie robi tego dlatego, że odczuwa satysfakcję z dokuczania komuś, tylko nie potrafi myśleć z punktu widzenia innej osoby – nie rozumie, że jest to złe zachowanie. Właśnie osoba dorosła powinna mu to uświadomić.

Zaburzenia zachowania w świetle badań wstępnych

Istotnym elementem w procesie wychowania jest nauczyciel, który dla dzieci staje się wzorem do naśladowania, uczy ich odpowiednich wzorów zachowań, przestrzegania norm, dba o dyscyplinę w grupie oraz o odpowiednią atmosferę w zespole wychowawczym. Z tego względu niniejszymi badaniami objęto 80 nauczycieli edukacji przedszkolnej na terenie województwa lubuskiego. Przedmiotem zainteresowania byli pedagodzy pracujący w placówkach wychowania przedszkolnego oraz ich opinie na temat problemu występowania trudności wychowawczych w przedszkolu.

²⁰ E. Jaroni, *Kompetencje, kwalifikacje i awans zawodowy współczesnego nauczyciela* [w:] *Adaptacja zawodowa nauczycieli*, red. J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz, Częstochowa 2009, s. 123-127.

²¹ J. Minahan, N. Rappaport, *Kod zachowania. Jak rozszyfrować i zmienić najtrudniejsze zachowania*, Warszawa 2014, s. 20 -29.

Badania polegały na przeprowadzeniu sondażu diagnostycznego wśród nauczycieli z zapytaniem, jak sobie radzą z przewyższaniem trudności wychowawczych w przedszkolu. Szukano także odpowiedzi na pytanie jakie są, według nich, najczęściej obserwowane w przedszkolu nieodpowiednie zachowania, w czym upatrują przyczyn tego zjawiska i w jaki sposób najlepiej pracować nad poprawą takiego stanu rzeczy.

W ankietach aż 80% nauczycieli potwierdziło, że ma w swojej grupie przedszkolnej dzieci wykazujące trudności wychowawcze. Praktycznie każdy z nich spotkał w trakcie swojej pracy zawodowej wszystkie typy dziecka trudnego. W przeciwieństwie do badań z 2013 roku, które wskazywały, że nauczyciele deklarują zasadniczo niski poziom trudności wychowawczych związanych z występowaniem niepożądanych zachowań wychowanków. W skali zmiennej od 0 do 120 wynik ten plasował się na poziomie 11,1²². Można więc uznać, że problem ten narasta.

Znacznie zmieniło się myślenie o trudnościach, jakie mogą wykazywać dzieci w wieku przedszkolnym. W bieżących badaniach na najwyższych poziomach plasowały się głównie problemy z hałasem (83%), gniewem (64%) i nadmierną ruchliwością dzieci (66%). Na wysokości 60% znajduje się także wskaźnik mówiący o zachowaniach buntowniczych. Hałas i ogromna żywiołowość dzieci stają się znakiem dzisiejszych czasów – być może jest to związane z tym, że dzieci nie mają możliwości aby w odpowiedni sposób rozładować przepełniającą je energię. Gry komputerowe, tablety, telefony i telewizja w znacznym stopniu zastąpiły dzisiejszym przedszkolakom aktywność fizyczną i swobodną zabawę. Zdarzają się przedszkola prywatne, w których główną formą pracy z dziećmi jest włączanie im kolejnej bajki. Uwagę należy zwrócić na brak umiejętności radzenia sobie z gniewem wśród dzieci przedszkolnych. Takiego rodzaju

²² M. Pawlec, J. Cholewińska, A. Mazur, W. Ozga, *Trudności wychowawcze w grupie dzieci przedszkolnych w percepcji nauczycieli*, „Horyzonty Psychologii” 2014, tom IV, s. 92.

ćwiczenia, pozwalające na pracę nad emocjami i rozumienie odczuć swoich oraz innych są istotne na tym etapie edukacyjnym. Na dość wysokim poziomie plasowały się także odpowiedzi wskazujące na agresję (42%) i wycofanie (45%). Wyniki takie powinny niepokoić, gdyż agresywne zachowania w tak młodym wieku są zjawiskiem nienaturalnym. Także nadmierne wycofanie może świadczyć o dużych problemach z jakimi boryka się dziecko. Badania z 2013 roku obejmowały aktywności wynikające z niepożądanego zachowania wychowanków i za najczęściej występujące rodzaje trudności wychowawczych wykazywały dąsanie się dzieci i okazywanie humorów (24,4%), marudzenie i narzekanie (19,8%), kłótnie z rówieśnikami, skarżenie, zaborczość i nadmierną rywalizację²³. W pewnym stopniu pokrywają się one z wynikami uzyskanymi w obecnych badaniach, gdyż większość z wyróżnionych przez autorki trudności można by uznać za wskaźniki buntu.

Za kluczową przyczynę występowania trudności wychowawczych w przedszkolu ankietowani podawali negatywny wpływ grupy rówieśniczej (85%), błędy wychowawcze (68%) oraz dysfunkcje rodziny (44%). Grupa rówieśnicza ma ogromną moc oddziaływania na dziecko, dlatego tak ważne jest budowanie przez nauczyciela odpowiedniej atmosfery i relacji w zespole wychowawczym. Znajomość grupy, szybkie i adekwatne reagowanie na sytuacje konfliktowe - to tylko kilka z podstawowych zadań wychowawcy, które mogą sprzyjać przezwyciężaniu problemów z zachowaniem. Ostatnie z wymienionych zagadnień nie dotyczyło tylko patologicznych dysfunkcji rodziny, ale także popełnianych przez rodziców błędów wychowawczych i braku chęci do współpracy z nauczycielem. Respondenci, z którymi zostały przeprowadzone wywiady, głównie zwracali uwagę na problem jakim jest współpraca przedszkola z rodzicami dziecka. Często niwelują oni bowiem wychowawcze wysiłki nauczyciela, nie przestrzegają odpowiednich zasad pracy z dzieckiem, podważają autorytet wychowawcy, nie chcą współpracować bądź nawet

²³ Ibidem, s. 92-93.

przyjmować do wiadomości faktu, że ich dziecko sprawia problemy. Tego typu sytuacje stanowiły duży problem zwłaszcza w placówkach niepublicznych, gdzie rodzice zupełnie nie liczyli się ze zdaniem wychowawcy grupy, otwarcie krytykując jego metody wychowawcze w obecności dzieci i innych nauczycieli.

Trzy czwarte badanych legitymowało się stażem pracy do 7 lat. Można więc uznać, że uzyskana próba badawcza dotyczyła przede wszystkim młodych nauczycieli, wykazujących wysoki poziom zadowolenia ze swojej pracy. Być może dlatego tak często, jako sposób radzenia sobie z trudnościami wychowawczymi, podawali oni alternatywne metody pracy z dzieckiem. Według nich, odpowiednie przygotowanie pedagogiczne objawiające się znajomością metod wychowania i form pracy z dzieckiem trudnym pomaga w trakcie pracy wychowawczej. Aż 96% respondentów znało więcej niż 4 metody wychowania i potrafiło wskazać odpowiednie warunki, które powinny zostać spełnione, aby skutecznie zapobiegać zaburzeniom zachowania. Ponadto Panie podawały swoje własne przykłady metod stosowanych w pracy. Wymienione zostały między innymi: debata, metoda zadaniowa, metoda modelowania, metoda Carla Orffa, metoda Marii Montesorii, metoda Gordona oraz wiele innych. W kwestii zapobiegania trudnościom wychowawczym ankietowani także wykazali się dużą znajomością odpowiednich czynników chroniących. Wskazywali na takie cechy jak: cierpliwość, wyrozumiałość i konsekwencja nauczyciela oraz rodziców, odpowiedni charakter pedagoga, jego dobre umiejętności komunikacyjne, diagnostyczne, współpracy, moralne oraz kreatywność. Praca z dzieckiem wykazującym trudności wychowawcze wymaga dużego zaangażowania. Pedagogika proponuje nam ogromną ilość metod, które można z powodzeniem wykorzystać w trakcie pracy. Alternatywne metody pozwalają na lepsze poznanie osobowości dzieci, wnikliwą obserwację, a im samym dają możliwość radzenia sobie z emocjami, rozwijania kompetencji społecznych, kształtowania norm moralnych i estetycznych. Badani wskazywali, że istotne jest profilaktyczne oddziaływanie na wychowanków za pomocą metod takich

jak: pedagogika Marii Montessorii, Metoda Dobrego Startu, a także metod opowieści ruchowej, storyline czy dramy. Duże znaczenie przypisywano także arteterapii, do której zaliczano muzykoterapię, bajkoterapię i rysunek. Nie ulega wątpliwości, że sztuka ma ogromne możliwości terapeutyczne. Poprzez działania związane z muzyką, tańcem, rysunkiem czy też dramą dzieci lepiej poznają siebie, swoje wnętrze, ale także otaczający je świat. Mogą wyrażać swoje emocje²⁴. Zajęcia tego typu powinno się prowadzić w edukacji przedszkolnej, ponieważ to właśnie w tym okresie dzieci są szczególnie wrażliwe na piękno. Dzięki temu pozytywnie oddziałuje się na osobowość dziecka, a dodatkowo można w ten sposób wspomagać swoją pracę wychowawczą.

Zakończenie

Trudności wychowawcze w przedszkolu są problemem powszechnie występującym i nieco marginalizowanym. W edukacji przedszkolnej problemy z zachowaniem wynikają ze sztywnego sposobu nauczania dzieci i hamowania ich aktywności. Zazwyczaj są też po prostu bagatelizowane. Badani nie raz tłumaczyli złe zachowanie dziecka po prostu jego wiekiem, nie dostrzegając narastającego problemu, który przecież na tym etapie edukacji, poprzez odpowiednie działania, można skutecznie niwelować. Pamiętajmy, że dzieci nie są z natury złe. Ich nieodpowiednie zachowanie najczęściej jest niestety wynikiem oddziaływania na nie osób dorosłych.

Bibliografia

- Bloomquist M. L., *Trening umiejętności dla dzieci z zachowaniami problemowymi*, Kraków 2011.
- Dylak S., *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Poznań 1995.
- Góralczyk E., *Nauczycielem być... Jak zapanować nad trudnymi zachowaniami uczniów i porozumieć się z klasą*, Warszawa 2006.

²⁴ Szerzej: *Metody i formy terapii sztuką*, red. L. Katarzyńczuk-Mania, Zielona Góra 2005.

- Grzeszkiewicz B., *W poszukiwaniu wzoru nauczyciela wychowania przedszkolnego* [w:] *Kompetencje nauczyciela – stan, potrzeby i kierunki zmian*, red. Koziół E., Kobyłecka E., Zielona Góra 2002.
- Jagiela J., *Trudny uczeń w szkole*, Kraków 2005.
- Jaroni E., *Kompetencje, kwalifikacje i awans zawodowy współczesnego nauczyciela* [w:] *Adaptacja zawodowa nauczycieli*, red. Szempruch J., Błachnik-Gęsiarz M., Częstochowa 2009.
- Karasowska A., *Jak wychowywać i uczyć dzieci z zaburzeniami zachowania*, Warszawa 2006.
- Karasowska A., *Zaburzenia zachowania jako skutek urazów psychicznych doznanych przez dziecko* [w:] *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*, red. Kołakowski A., Sopot 2013.
- Karwowska-Struczyk M., *Dziecko i rówieśnicy w społecznym świecie wczesnej edukacji* [w:] *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. nauk. Klus-Stańska D., Szczepka-Pustkowska M., Warszawa 2011.
- Kienig A., *Funkcjonowanie społeczne małego dziecka w nowym środowisku* [w:] *Wybrane problemy edukacji dzieci w przedszkolu i szkole*, red. Guz S., Andrzejewska J., Lublin 2005.
- Łobocki M., *Trudności wychowawcze w szkole*, Warszawa 1989.
- Maciarz A., *Mały leksykon pedagoga specjalnego*, Kraków 2005.
- Matyjas B., *Dzieciństwo w kryzysie- etiologia zjawiska*, Warszawa 2008.
- Metody i formy terapii sztuką*, red. L. Kataryńczuk-Mania, Zielona Góra 2005.
- Minahan J., Rappaport N., *Kod zachowania. Jak rozszyfrować i zmienić najtrudniejsze zachowania*, Warszawa 2014.
- Pawlec M., Cholewińska J., Mazur A., Ozga W., *Trudności wychowawcze w grupie dzieci przedszkolnych w percepcji nauczycieli*, „Horyzonty Psychologii” 2014, tom IV.
- Poland J., *Trudne dziecko*, Warszawa 2001.
- Popielarska A., Mazurowa M., *Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności wychowawcze*, Warszawa 1983.
- Skórzyńska Z., *Przyczyny trudności wychowawczych*, Warszawa 1970.
- Stech K., *Kompetencje zawodowe nauczyciela – spojrzenie na problem* [w:] *Kompetencje nauczyciela wychowawcy*, red. Ferenz K., Koziół E., Zielona Góra 2002.

Streszczenie

Artykuł dotyczy problemu występowania w edukacji przedszkolnej trudności wychowawczych. Przedstawia teoretyczne podstawy zagadnienia przedstawiając ich przyczyny, skutki i sposoby zapobiegania oraz nauczycielskie kompetencje niezbędne do pracy z dziećmi przejawiają-

cymi zaburzenia zachowania. Prezentuje wyniki badań dotyczące opinii nauczycieli na temat trudności wychowawczych, sposób radzenia sobie z nimi i metod wykorzystywanych w pracy wychowawczej.

Słowa kluczowe: trudności wychowawcze, edukacja przedszkolna, metody aktywne, kompetencje nauczycieli

Abstract

Article is about problem of pre-school behavioural difficulties. It shows theoretical basic on behavioural difficulties, their causes, effects and ways of prevention and competence of teachers necessary for working with children manifesting behavioural disorders. Presenting research results regarding teachers opinion about behavioural difficulties, ways to deal with them and methods used for educational work.

Key words: behavioural difficulties, pre-school education, active methods, competence of teachers